

bo več zamrl v mislih teh ljudi. Spominjali se bodo teh drobnih, nežnih, molčečih grlic, ki sta lepega nedeljskega popoldne poleteli v prostost.

Draš se je zganil.

„Ko bo čas, pridi, da boš pasel,“ mu je naročal Geder.

Nič ni rekel, obrnil se je, to pot ni hotel v gozd, kakor bi se bal, da bo tam srečal grlici. Zavil je proti hiši in stopil na belo, prašno, mehko cesto, ki je vodila mimo hiše v svet.

Gederica je zrla za njim, ko je odhajal in en sam trenutek jo je obšlo: tudi on je kakor grlica. Res, nekaj podobnega je imel na sebi.

Fant pa je že stal na cesti. Sonce je razžarilo prah, da je žgal v bose noge, vendar je bila cesta prijetna. Nekaj domačega, lepega je ležalo na njej, nekaj, kar je vabilo ven iz teh hiš in vrtov, ven, kjer se ta cesta razpotegne prek ravnine proti majhnim, z gozdovi poraslim hribom, kjer se izgubi. Ne, cesta nima kraja; nima pravega cilja, ker bi se nekje končala, če bi ga imela.

Ta brezkraina, brezciljna cesta je bila kriva, da se Draš tistega dne ni več vrnil in ne kdaj kasneje; ni ga bilo, da bi pasel, ni ga bilo, da bi razveseljeval Gederjev dom in preganjal samoto. (Dalje sledi.)

Vloga slovanstva v preteklosti in sedanjosti

A. Poljanec

Doba romantičnega panslavizma.

I.

Kakor v vseh težkih trenutkih, ki jih je preživel slovenski narod v teku svojega oblikovanja in svojega boja za obstanek, se tudi danes z nujnostjo postavlja predenj vprašanje: s kom naj v teh dneh zveže svojo usodo, kje naj išče opore in zaslombe? In kakor zmeraj, tudi danes vse močnejše stopa v ospredje zamisel, ki si je v preteklosti utirala pot od utopije slovanskih humanistov preko romantičnega zanosa narodnih preporoditeljev do že povsem realističnega Masarykovega pojmovanja: *slovanska vzajemnost*. Vprašanje je, ali naj to dandanes ostane le mistična formula, nedosegljiv ideal; ali naj bo le ponavljanje starih brezvsebinskih krilatic o „glasu krvi“ itd.?

S takimi in podobnimi pojmi se ne bomo niti za las oddaljili od „hej-slovanstva“ slovenskih rodoljubov žalostnega spomina, ki so prav s temi pojmi prikrivali svojo nemoč in opravičevali svojo nesposobnost in nedojavnost. Postaviti danes vprašanje o „slovanski vzajemnosti“, pomeni, določiti objektivno vlogo slovanskih narodov v sodobnem svetovnem dogajanju, oceniti to vlogo glede na razvojne težnje današnje družbe in na

podlagi te ocenitve usmeriti svojo dejavnost v slovenski narodni skupnosti, ki je za Slovence edino mogoče izhodišče sleherne širše jugoslovanske in slovanske koncepcije. Na ta način bo to vprašanje šele dobilo svojo pravo vsebino in bo organsko povezano z vsem tistim, za kar se danes bje boj v svetovnem kakor v domačem merilu.

Če pa hočemo pravilno oceniti današnjo vlogo slovanstva, si moramo biti na jasnem, kakšna je bila ta vloga v preteklosti, na kakšni podlagi je vzniknila ideja o slovanski vzajemnosti in kakšno realno silo je ta ideja — proizvod določenih zgodovinskih okolišnosti — na posameznih stopnjah svojega razvoja — predstavljala.

Kakor vsaka ideja, pa naj bo na videz še tako ločena od resničnosti, konec konca vendarle predstavlja takšen ali drugačen izraz te resničnosti, tako je tudi „slovanska ideja“ ob svojem nastanku odražala neko določeno zgodovinsko stanje slovanskih narodov. Vsebina in oblika te ideje sta se menjali z njunimi nosilci vred.

Jezikovna sorodnost slovanskih narodov tvori brez dvoma osnovo „slovanske ideje“. Toda s tem je še malo povedanega. V zgodovini srečavamo jezikovno sorodne narode, ki so bili stoletja prav gotovo v dosti tesnejših stikih kakor pa razni slovanski narodi, a se vendar ni pojavila pri njih nobena ideja o vzajemnosti, ki bi bila vsaj malo podobna ideji o slovanski vzajemnosti. Če nam taka edino realno obstoječa vez med slovanskimi narodi, kakor je jezikovna sorodnost, ne more dati zadovoljivega odgovora na vprašanje o izvoru „slovanske ideje“, nam ga bodo še toliko manj mogli dati razni čisto nerealni pojmi o „skupnosti duha“ itd. Preostane nam samo še analiza tistih realnih okoliščin, v katerih je na podlagi spoznanja jezikovne sorodnosti nastala „slovanska ideja.“

Fevdalizem ne pozna jezikovnega vprašanja niti ne pozna jezikovnih bojev. V fevdalizmu vlada tudi v pogledu jezika hierarhična lestvica. Blagovno proizvodjanje in z njim zvezani razvoj kapitalizma postavljata na dnevni red jezikovno vprašanje, vprašanje demokracije in poenotenja jezika, oblikovanje vsenarodnega jezika. Čisto praktični pomen tega prizadevanja „tretjega stanu“ v jezikovnem vprašanju je izrazil velik socialni teoretik in praktik našega stoletja z besedami: „Jezik je najvažnejše sredstvo človeškega občevanja; enotnost jezika in njegov neovirani razvoj je eden od najvažnejših pogojev zares svobodnega in širokega trgovskega prometa, ki ustreza sodobnemu kapitalizmu, svobodnega in širokega grupiranja prebivalstva po posameznih razredih, nazadnje pa je to tudi pogoj tesne zveze tržišča z vsakim posameznim lastnikom ali malim proizvajalcem, prodajalcem ali kupcem.“

Na zapadu se ta proces oblikovanja enotnega narodnega jezika vrši stoletja dolgo hkrati z oblikovanjem centralističnih nacionalnih držav: Francije, Anglije itd. V Avstriji se skuša nemški element kot gospodarsko,

kulturno in politično najbolj razvit med drugim tudi v jezikovnem pogledu uveljaviti proti avstrijskim Slovanom, ki so za Nemci precej zaostajali, čeprav so proti izvenavstrijskemu slovanskemu svetu predstavljali najnaprednejši del Slovanstva. Ravno v teh dveh dejstvih, v relativni zaostalosti (proti nemškemu življu v Avstriji) in relativni superiornosti (proti ostalim Slovanom) je treba iskati vzrokov, ki so ustvarili pogoje za nastanek panslavizma, „slovanske ideje“, prav pri avstrijskih Slovanih. Avstrijski Slovani so bili v času, ko se je panslavizem pri njih porajal, po eni strani še preslabo razviti, da bi se mogli sami ustavljati nemškemu pritisku, tj. mobilizirati vse sile naroda, na drugi strani pa so bili že toliko razviti, da so čutili potrebo, dati prebujajoči se nacionalni zavesti neko določnejšo obliko.

Boj avstrijskih Slovanov za narodno samostojnost, ki naj jim zagotovi neoviran razvoj domačega kapitalizma, ni bil le boj proti fevdalizmu, marveč v prvi vrsti boj proti tujemu fevdalizmu, ki je pri Čehih n. pr. navezal na belogorske tradicije boja češkega plemstva proti absolutističnim težnjam habsburške monarhije. Z druge strani pa je bil ta boj hkrati obramba pred prodiranjem nemškega, torej že spet tujega kapitalizma. Nosilec tega kapitalizma, nemška buržoazija, je bil v svojem stremljenju po Veliki Nemčiji proti nenemškim narodom v Avstriji že takrat prav tako agresiven kakor je bil proti svojemu fevdalnemu nasprotniku, pruski in avstrijski monarhiji, nepogumen in kompromisarski. Le radikalno demokratično krilo, zbrano okrog „Neue Rheinische Zeitung“, je v smislu idej velike francoske revolucije zahtevalo narodno svobodo tudi za avstrijske Slovane.

Dejstvo, da je bil boj avstrijskih Slovanov hkrati boj proti tujemu fevdalizmu in kapitalizmu, je močno stopnjevalo vpliv fevdalno-reakcionarnih in cehovsko-konservativnih elementov v slovanskem narodno osvobodilnem gibanju. Kako se je odražalo v slovanskem narodnem gibanju prve polovice 19. stol., o tem smo govorili v članku „Iz poglavja o narodnih tradicijah“ (gl. „Sodobnost“, št. 3—4). Vpliv nerealnih elementov, ki niso računali s potrebami ljudstva, marveč le s potrebami ozkega kroga prosvetljenih literatov, se je dolgo očitoval tudi v povsem nedemokratičnem fevdalnem zastavljanju jezikovnega vprašanja: enoten, vseslovanski jezik za izobražence, domače „narečje“ za preprosto ljudstvo. Ni slučaj, da je proti meglenim vseslovanskim jezikovnim teorijam na Slovenskem prvi nastopil Prešeren, ki je po vsem svojem svetovnem naziranju stal zelo blizu mladoheglovskemu taboru, tedaj najnaprednejši smeri v nemški filozofiji. Levstik pa je to žongliranje z jezikom lepo realistično in povsem pravilno imenoval protislovansko.

Prepletenost fevdalno reakcionarnih in naprednih, toda še nejasno izraženih kapitalističnih teženj v narodnem gibanju avstrijskih Slovanov se je zrcalila tudi v njihovi ideologiji, v panslavizmu. Pred njihovimi očmi se je bil boj za združitev nemških plemen, ki so se v teku stoletij oblikovala

v nemški narod. Nasproti temu nemškemu narodu so se čutili avstrijski Slovani osamljene in brez moči. Med njimi so samo Čehi predstavljali dokaj izoblikovano narodno individualnost z lastno državnopravno tradicijo, pri Hrvatih so fevdalni elementi v političnem življenju odločno prevladovali, kar se pa tiče tistih slovanskih narodov Avstrije, ki niso nikdar uživali državne samostojnosti, je zanje značilno, da se še niso — četudi so se dejansko že zdavnaj — po imenu izdiferencirali iz slovanske narodnostne gmote.

Zaostajanje avstrijskih Slovanov v procesu nacionalne individualizacije je ne le pri njih, marveč tudi pri neslovanskih opazovalcih ustvarilo videz, kakor da vsi Slovani prav za prav predstavljajo neko nacionalno enoto pretežno agrarnih ljudstev z ustrezajočo „nacionalno dušo.“ V tej speči narodno neprebujeni slovanski gmoti in v njeni „nacionalni duši“ so že dalmatinski humanisti v dobi velikih socialnih utopij 16. in 17. stoletja iskali odgovora na vprašanje, kako upostaviti novo skladnjo v človeških odnosih, ko je bila stara harmonija fevdalne hierarhije z vdorom kapitalističnega gospodarstva in z njim zvezane kapitalistične miselnosti dokončno razrušena.

Panslavizem se od te humanistične utopije ni dosti oddaljil. Vsi razredi, ki so sodelovali v narodno osvobodilnem gibanju avstrijskih Slovanov, so v to gmoto, ki je na vzhodu spala pod žezlom ruskega carja, projicirali svoje težnje in jih videli v njej uresničene. Fevdalni elementi so svoje reakcionarne legitimistične težnje vezali s simpatijami za ruskega carja, slovanski prosvetlenci in preroditelji so kakor nekdanji hrvatski Križanić gledali v ruskih carjih modrijane na prestolu, ki bodo ne le Slovanom, marveč vsemu človeštvu ustvarili najboljšega od vseh mogočih svetov. Demokratsko usmerjeni slovanski intelektualci pa so videli v slovanskem svetu uresničenje stanja prirodne enakosti in bratstva, ki ga francoska revolucija navzlic svojim korenitim spremembam v družbenem življenju ni in ni mogla dati.

Med tem ko so bile težnje prve socialne skupine vseskozi nazadnjaške, so v ideologiji prosvetlencev in napredne demokratične inteligence našla svoj specifično slovanski izraz stremljenja velikih predhodnikov in glasnikov francoske revolucije. Tu je vzniknilo tisto globoko spoznanje, iz katerega mora izhajati vsak demokratično čuteč človek, kadar zastavlja vprašanje nacionalne svobode in enakopravnosti, spoznanje, ki mu je Kollar dal pesniško obliko v stihu:

Suženj največji je sam, kdor druge drži v okovih.

Isto misel, ki bo še v nadaljnjem predmet naših razmotrivanj, je kasneje eden izmed utemeljiteljev znanstvenega socializma izrazil z besedami: „Narod, ki zatira druge narode, ni svoboden.“

Vse te smeri v panslavističnem gibanju prve polovice 19. stol. pa so v strnitvi vsega, slovansko govorečega sveta videle edino jamstvo za ohr-

nitev lastnega narodnega obstoja pred vse močnejšim prodiranjem nemškega kapitalizma. Omejenost na fevdalno in meščansko izobraženstvo, odtrganost od množic, zlasti od kmečke, nepoznavanje njenih resničnih potreb, vse to je meglenost panslavističnega programa le še povečalo.

Strnitev vsega Slovanstva so si panslavisti predstavljali tako, da so povsem nekritično izhajali iz analogije s procesom združevanja nemškega naroda. Kakor so posamezni deli dejansko že obstoječega nemškega naroda z enotnim književnim jezikom težili za politično združitvijo v enotni nemški državi, tako naj bi bili po koncepciji panslavistov tudi posamezni slovanski narodi zgolj deli enega slovanskega naroda, kateremu manjka samo še malenkost — skupni jezik. Na kako nedemokratičen način so skušali to bistveno vrzel zamašiti, o tem smo že govorili. Podobno nekritičnost srečavamo dandanes, ko se v dobi imperializma majhna peščica monopolistov vse bolj izloča iz narodne skupnosti in dviguje nad njo, tudi pri teoretikih jugoslovenskega narodnega edinstva, ki pa jih je treba kajpak meriti z drugačnim merilom, ko panslavistične ideologe preteklega stoletja.

Vidimo torej, da je golo dejstvo jezikovne sorodnosti moglo postati materialna podlaga raznih panslavističnih teorij samo zaradi posebnega političnega, gospodarskega in kulturnega položaja slovanskih narodov, v svojem razvoju zaostalih za zapadnjeevropskimi, ki so v dobi „pomladi narodov“ povsod tudi že politično utemeljili svojo nacionalno individualnost. Gospodarska moč, politična samostojnost in kulturna razvitost zapadnih narodov, ki so se zapletali med seboj v vse bolj brezobzirne konkurenčne boje za svetovna tržišča, vse to je že naprej izključevalo teorije o kaki germanski ali romanski vzajemnosti. Kolikor kdaj govorimo o pangermanizmu, gre tu v bistvu za težnjo po nadvladi nemštva in za nič več.

II.

Mimogrede sem že naznačil, da panslavizem ni bil zgolj političen ali kulturn program — zgolj takih programov zgodovina sploh ne pozna — marveč da so se v njegovih kulturno-političnih teorijah zrcalile čisto razredne, socialne težnje posameznih družbenih plasti v slovanskih narodih. S tem je tesno zvezan nastanek in razvoj pojma o tako imenovanem slovanskem mesijanizmu. Dejal sem, da so že dalmatinski humanisti gledali v neznanem slovanskem svetu, odmaknjenem od Evrope, kjer je kapitalizem razkrajal stare fevdalne družbene oblike, obljubljeno deželo raznih socialnih utopij. Približno v času, ko je Campanella pisal svojo utopijo „Civitas solis“ in je Milton tožil za izgubljenim rajem, je dalmatinski pater Orbini napisal svoj traktat o slovanskem kraljestvu. Za Herderja je bil slovanski človek v svoji primitivni preprostosti in v svoji zaostalosti poosebljena krepost, idealni meščanski individij: varčen, delaven, gostoljuben, miro-

ljuben, pravcati rousseaujevski „človek prirode“. Vse zlo, ki je prišlo nadenj, so zakrivili tuji zavojevalci. Zaslužnjeni Slovan je pri Herderju prišpodboda tretjega stanu, ki se pripravlja na končni obračun s fevdalizmom. Panslavisti so to idealizacijo slovanske zaostalosti v celoti prevzeli, zgodovinarji so postavili teorijo o „golobji naravi“ Slovanov, v proglasu slovanskega kongresa v Pragi l. 1848. nastopajo Slovani kot element demokracije, sovražniki slehernega nasilja in zatiranja. Vse, kar je kalilo to harmonijo „slovanske duše“, so pripisovali vplivu tujcev, Germanom, Romanom, Mongolom. Slovani po teh teorijah fevdalizma sploh niso imeli (posl. Herman l. 1869. v graškem dež. zboru), če so ga pa imeli, je bil le tuj domislek (prim. članek neznanega člankarja v „Slovenskem narodu“, 18. marca 1869., št. 33., kjer govori o ruskem tlačanstvu kot o nemškem proizvodu) ali pa je bil ta fevdalizem bistveno drugačen ko germanski ali pa romanski. Ruski slavjanofil Homjakov je dejal: „Naša starodavnost nam predstavlja zgled in načela vsega dobrega v zasebnem življenju, v sodstvu, v medsebojnih odnosajih med ljudmi.“ Ta načela so bila uničena zaradi „pomanjkanja državotvornega načela, zaradi notranjih razdorov in jarma vnanjih sovražnikov.“ V takem ozračju so se rodile pripovedke o „slovanski neslogi“...

Take ideje so bile sprejemljive za ljudi, ki so stremeli po svobodi in jo videli uresničeno v staroslovanskem prakolektivizmu, kakršnega so spoznali iz Prokopija, pa tudi za ljudi, ki jim je bilo v interesu odvrniti pozornost od domačega slovanskega fevdalizma in njegovega izrodka, ruskega carizma.

Ko se je na zapadu po francoski revoluciji pokazalo, da je buržoazni red sicer odstranil stari fevdalizem, da pa je hkrati prinesel v družbo nova, ostrejša nasprotja, ki niso prav nič ustrezala tistemu carstvu razuma, ki so si ga po revoluciji obetali predrevolucijski ideologi buržoazije, je socialna filozofija pričela s kritiko kapitalizma z leve in desne ter iskala novih poti v boljšo družbo. Kolikor te poti po svojih reakcionarnih kašiputih niso vodile nazaj v neko idealizirano fevdalno družbo (takoimenovani fevdalni socializem), so se ponovno izgubljale v carstvu socialnih utopij in umetno konstruiranih idealnih družbenih redov. To so bili razni sistemi utopističnega socializma, za katere je značilno, da skušajo odpraviti negativne strani kapitalizma, ne da bi stopili iz okvira kapitalističnih proizvodjalnih odnosov. Tudi proletariatsi si je pod vplivom buržoazne ideologije in spričo svoje nezadostne razvitosti tedaj še ustvarjal svoje lastne utopistične teorije. Šele iz bojov, v katerih je nastopal kot samostojen razred, se je rodila njegova znanstvena teorija o preobrazbi družbe.

Že ruski kritik Bjelinskij je v preteklem stoletju opozoril na tesno zvezo, ki obstoja med zapadnoevropskim utopičnim socializmom in panslavizmom,

katerega najbolj konservativno krilo je predstavljalo rusko slavjanofilstvo. Odkritje ruske kolektivne občinske lastnine in „arteli“ so panslaviste še bolj prepričali, da so Slovani, zlasti pa še Rusi izvoljeno ljudstvo socializma; pri tem pa kajpak niso pomislili, da so lastninski odnosi v ruskem „miru“ stopnja družbenih odnosov, preko katere so šli v svojem razvoju vsi civilizirani narodi (starogermanska marka, srednjeveški „arteli“ rudarjev v zapadni Evropi itd.), ne pa „stanje prirodne enakosti“, o katerem so sanjarili zapadni socialistični utopisti. Zastopniki znanstvenega socializma so pravilno napovedovali, da bodo te „idealne“ slovanske družbene tvorbe razpadle, ker so dani o njih vsi notranji elementi razkroja, in da se Rusija ne bo mogla izogniti kapitalizmu, ki šele ustvarja pogoje za socializem; panslavisti pa so videli v ruskem „miru“ tipično slovansko razvojno pot, ki sploh obide kapitalizem z vsemi njegovimi naglavnimi grehi vred in vodi naravnost v še višje stanje družbene harmonije, katero je n. pr. Herzen našel v — črnogorski plemenski ureditvi; ta pa predstavlja proti ruski vaški skupnosti dejansko nižjo stopnjo družbenega razvoja.

S tako legitimacijo so slavjanofili stopili pred človeštvo, razočarano nad kapitalizmom, ter mu predstavili slovanstvo kot mesijo, ki je poklican, da odreši vse človeštvo.¹ Ali kakor je v svojem svetobolju pel naš Stritar:

„Gospoda več ne bodi ne trpina,
človeštvo eno bode naj družina,
rešitelj svetu bode naj Slovan!“

Proces razkrajanja ruskega mira, ki ga je odprava tlačanstva po letu 1861. le še pospešila in ki je bil proti koncu 19. stol. že dosegel svoj višek, revolucionarno vrenje v Rusiji, na drugi strani pa odpor proti kapitalističnim oblikam socialnega in nacionalnega zatiranja, ki je kmečke množice slovanskih narodov v Avstriji razgibal in z njimi krepil splošno odporno silo teh narodov, razvijanje domačega kapitalizma in z njim domačega proletariata — vse to je napravilo stare panslavistične iluzije za brezpredmetne. Životarile so le še kot čisto formalne priložnostne fraze v glavah filistrov, odkritih agentov ruskega carizma in raznih mračnjaških filozofov; vse pozitivne, za nadaljnji razvoj slovanskih narodov važne in vsebinsko bogate kulturne pridobitve prvega razdobja v razvoju slovanske zavesti pa je v celoti podedovalo drugo razdobje, v katerem je ta zavest postajala jasnejša, ko so si v množice utirale pot stvarnejše,

¹ Dr. Celestin je l. 1869. v „Slov. narodu“ pisal, da je socialno vprašanje „najtežje vprašanje sedanje dobe“; ono je „meja, ki deli latinsko-germanski svet od slovanskega.“ „Tu se ustavlja doba zapadna, tu se pričinja vez slovanstva.“ „Tisti živelj, katerega zapadni modrijani zastonj iščejo, da bi ga vcepili latinsko-germanskem svetu, je jedro, je bitje slovanstva.“ Cit. po Prijatelju, gl. Razprave znanstv. društva IV, str. 86.

vseskozi demokratične zamisli slovanske vzajemnosti, kakršne srečavamo v prvem razdobju le pri politično tako zrelih ljudeh, kakor sta bila naš Prešeren in češki Havliček.

III.

V skladu s tem, notranjih nasprotij polnim položajem avstrijskih Slovanov in z megleno panslavistično ideologijo, je bila tudi vloga, ki so jo igrali v letu revolucije 1848. Za to revolucijo sta v Prusiji in Avstriji vstali dve nalogi. V notranjepolitičnem pogledu bi morala hkrati z odpravo vseh fevdalnih gospodarskih in političnih predpravil izvesti dosledno demokratično združitev nemškega naroda na eni in takisto demokratično razmejitev z nenemškimi narodi, t. j. predvsem s Slovani, na drugi strani. V vnanjepolitičnem pogledu pa je bila njena naloga slična nalogi francoske revolucije, ki jo je njena vojska izvrševala tja do l. 1796. v boju proti reakcionarni koaliciji: ponesti revolucijo dalje na vzhod in rešiti Evropo pred tedaj najnevarnejšim sovražnikom napredka, pred ruskim carizmom, ki se je ves čas revolucije grozeče dvigal nad srednjo Evropo in dejansko pripomogel zadušiti njene svobodoljubne težnje.

Nemška revolucija teh svojih nalog ni izvršila. Vzroke za to je treba iskati predvsem v tem, da se je nemška buržoazija ustrašila delavskega razreda, ki je v tej revoluciji nastopal že s svojimi samostojnimi zahtevami. Zato se je izgubljala v praznem besedičenju in kompromisih, s čimer je reakcija pridobila toliko časa, da je po prvih zmagah revolucije lahko znova zbrala svoje sile in udarila.

Z druge strani pa se je nemška buržoazija že od vsega početka hotela kolikor moči uveljaviti nasproti visoko razvitima državama Angliji in Franciji, kar je imelo v sebi kali hegemonističnih teženj nasproti nemškemu narodom, ki so bili ovira popolnega razmaha nemštva na ozemlju nemških dežel in Avstrije. Tu so prišli v prvi vrsti v poštev Slovani, ki so tvorili naravno oviro nemškemu prodiranju na vzhod. Tako se je moglo zgoditi, da je nemška buržoazija navdušeno pozdravljala kneza Windischgrätza, ko je v krvi zadušil junijsko vstajo v Pragi. Tega „branilca nemške stvari“ to nikakor ni motilo, da ne bi nekaj mesecev kasneje ravno tako zadušil vstaje na Dunaju.

Avstrijski Slovani so v letu 1848. stali na razpotju; ali naj se v boju proti fevdalizmu vobče in hegemonističnim težnjam nemške buržoazije zvežejo z nemško radikalno demokratično levico, podpro Poljake in Madžare, ali pa naj se v strahu pred nemštvom zatečejo pod okrilje avstrijsko-ruske fevdalne reakcije. Avstrijski Slovani so izbrali drugo pot. To vsekakor ni slučaj, marveč posledica njihove nerazvitosti, nezrelosti za revolucionarno dejanje in močnega vpliva fevdalnih in cehovskih konservativcev v njihovem gibanju.

Za vlogo Slovanov v letu 1848. je važno tudi vprašanje madžarske revolucije. Tudi pri Madžarih je bil vpliv fevdalnih legitimističnih elementov v narodno-osvobodilnem gibanju odločilen. Čeprav je madžarska revolucija objektivno pomenila ne le udarec avstrijskemu absolutizmu, marveč je s svojim neposrednim vplivom na puntarske Poljake ogrožala tudi ruski carizem, je vendar zagrešila dve bistveni napaki: v svoji fevdalni ozkostranosti so strategji madžarske revolucije omejili vso akcijo na madžarsko ozemlje, ne da bi svoje prvotne zmage izkoristili za pomoč revolucionarnemu Dunaju; z druge strani pa so Madžari s svojimi reakcionarnimi težnjami po državnopravni osamosvojitvi in združitvi dežel krone sv. Štefana, ki so se nujno križale z osvobodilnimi težnjami južnih Slovanov, končno veljavno pognali Hrvate in vojvodinske Srbe v naročje reakcije.

Vidimo torej, da je cela vrsta okolišnic, med katerimi pa je treba kot glavni vzrok poudariti notranje družbeno stanje slovanskih narodov v tistem času, vrgla Slovane v tabor fevdalne protirevolucije. Tako je mogel nazadnjak in prepričani protirevolucionar Jelačić istovetiti slovansko idejo z idejo obrambe avstrijskega absolutizma (gl. njegovo pismo „Lipi slovanski“ iz l. 1848.). Pri tem na stvari nič ne izpremene resolucije, sprejete na slovanskem kongresu v Pragi 1848., v katerih se poudarja demokratizem kot bistvo slovanske narodne duše, hkrati pa v njih manjka sleherna ost, ki bi bila naperjena proti ruskemu carizmu, temu glavnemu sovražniku tedanje vseslovanske in vseevropske demokracije. Temu slovanskemu kongresu je — kakor je duhovito dejal neki sodobnik — stal kot edina realnost nasproti „drug slovanski kongres v podobi galicijskih ulancev, hrvatskih in slovaških grenadirjev in čeških topničarjev ter kirasirjev“ in ta resnični, oboroženi slovanski kongres je pod poveljstvom Windischgrätza in Jelačića zadušil hkrati Prago in Dunaj, med tem ko so kozaki generala Paskijeviča „mirili“ Poljake in Madžare.

Edino izjemo med Slovani so tvorili Poljaki. Bili so narod, ki ni nikoli — v letu 1848. je bilo to v korist stvari osvobojenja slovanskih narodov, kasneje, zlasti od leta 1867. do danes pa v škodo — sprejel panslavizma v našem smislu. Kolikor je panslavizem v l. 1848. pomenil podporo ruskemu carizmu, je bilo to kajpak razumljivo, saj so Poljaki „slovansko“ politiko carizma najboljše čutili na svojih ramah. Čeprav je bilo vodstvo poljskega narodno osvobodilnega gibanja v rokah plemstva, šlahte, je vendar to gibanje majalo temelje ruskega absolutizma in objektivno pomenilo podporo tistim silam, ki so v ruskem narodu utirale pot ruski demokraciji, ki bi — po Masarykovih besedah — predstavljala vse drugačno zaščito slovanstva, ko pa korumpirani carizem. Zategadelj je že zgoraj citirani teoretik in praktik modernega osvobodilnega gibanja upravičeno dejal: „Dokler so ljudske množice Rusije in večine slovanskih dežel še trdno spale, dokler v teh deželah ni bilo samostojnih množičnih

demokracijskih gibanj, je bilo *šlahтино* osvobodilno gibanje na Poljskem ogromnega, prvorazrednega pomena ne le za vserusko, ne le za vseslovanško, marveč tudi za vseevropsko demokracijo“ (gl. njegovo polemiko z Rozo Luxemburgovo „o pravici narodov do samoodločbe“).

Tudi utemeljitelja znanstvenega socializma, Marx in Engels, ki sta spčetka brez rezerve zagovarjala poljske vstaše in za vlogo ostalih Slovanov v letu 1848. nista mogla najti nikoli dovolj ostrih besedi, sta se pozneje prepričala, da je revolucionarna vloga Poljakov zgolj prehodnega značaja. Leta 1851. je n. pr. Engels pisal Marxu, da ga proučevanje zgodovine vodi do pesimističnih zaključkov glede Poljske, da je pomen Poljske prehodni, da bo agrarna revolucija v Rusiji ta pomen paralizirala. „Niti za minuto ni moči verjeti, da Poljska, celo nasproti Rusiji, z uspehom predstavlja napredek ali da ima zgodovinski pomen.“ V Rusiji je bilo po njegovem mnenju že tedaj več elementov napredka in civilizacije. Vstaja poljske šlahte lahko blagodejno vpliva na prebujenje teh elementov v ruskem narodu, ne more pa zaradi fevdalno-konservativnega značaja svojih teženj voditi do nekih pomembnih uspehov.

Tega objektivnega naprednega značaja, ki ga je imelo v tistem in samo v tistem časovnem razdobju poljsko narodno gibanje pod vodstvom šlahte, niso mogli razumeti mnogi iskreni demokrati med avstrijskimi Slovani, ki so gledali v boj Poljakov le vstajo reakcionarnega plemstva, ki ne more nikomur nič koristiti. Tako je n. pr. Havliček metal Poljake in Ruse kot dva fevdalno reakcionarna naroda v en koš. Havliček je izhajal iz tistega demokratičnega, iz ljudstva in njegovih realnih potreb izhajajočega krila češkega narodnega gibanja, ki je že od vsega začetka zastopalo pravilno stališče, ki naj bi ga Slovani zavzeli leta 1848. On je že leta 1844. dejal: „Nočem nobenih stikov z Rusi in Poljaki; ni me volja, da bi šele dokazoval, da Rusi in *mutatis mutandis* (ta *mutatis mutandis* nam priča, da je bil tudi Havličku boj Poljakov zgolj prehodnega pomena) Poljaki niso naši bratje, kakor jih imenujemo, marveč dosti večji sovražniki in dosti nevarnejši za našo narodnost kakor pa Madžari in Nemci. Mi sicer lahko izkoristimo njihov jezik in njihovo literaturo, toda idejo o vzajemnosti z njimi kar opustimo, sicer nam bo slaba predla (iz pisma z dne 22. maja 1844., po Legeru „*Le panslavisme et l'intérêt français*“).

Misel, da more samo demokratična Rusija postati resnična opora narodno osvobodilnih stremljenj avstrijskih Slovanov, je prišla do izraza tudi v Bakuninovem „Manifestu Slovanom“. Bakunin tam pravi: „Jaz vem, da s ponosom gledate na narod, ki je med vsemi Slovani edini ohranil narodno neodvisnost, in da verujete v njegovo bodočnost, ki bo gotovo zaslomba in moč Slovanov. Toda, dobro pazite, bratje Slovani! Ako pričakujete rešitve

od Rusije, ne smete zaupati suženjski Rusiji z njenim zatiralcem in tiranom, nego revolucionarni Rusiji, svobodnemu ruskemu narodu.“²

Avstrijski Slovani so vodili neke posebne vrste „realno“ politiko naslona na reakcionarne sile tedanje Evrope, misleč, da bodo na ta način zagotovili obstanek in svobodni razvoj svoje narodnosti. To pa zagadelj, ker so v slovanskem gibanju ves tisti čas še zmagovale smeri, ki so objektivno zastopale težnje nazadnjaških plasti v tedanji družbeni stavbi Slovanov, k čemer je dokaj pripomogel obči notranjepolitični položaj Avstrije 40tih do 70tih let. Vsa prizadevanja demokratičnih elementov v slovanskem gibanju, ki so izražali notranje razvojne težnje počasi se prebujajočih slovanskih ljudskih množic, predvsem kvišku stremečega meščanstva, in ki so hoteli zagotoviti Slovanom častno mesto v velikih bojih proti reakciji leta 1848., so ostala glas vpijočega v puščavi.

Plodove, ki jih je avstrijskim Slovanom priznala njihova „realna“ politika naslanjanja na avstrijsko-rusko reakcijo, je moči označiti z duhovito pripombo nekega Madžara, ki je po letu 1848. dejal: „Kar smo mi dobili za kazen, to ste vi dobili za plačilo,“ namreč Bachov absolutizem.

Že zgoraj smo omenili vzroke, ki so napravili konec starim panslaviističnim iluzijam. Isti vzroki so ustvarili hkrati tudi nove, trdnjše temelje slovanske politike. Splošni evropski razvoj proti koncu 19. stoletja, ki se vrši v znamenju prehoda kapitalističnih držav v imperializem kot zadnjo stopnjo kapitalizma, v sistem vse večjega zatiranja politično in gospodarsko odvisnih, zlasti pa kolonijalnih narodov, na drugi strani pa prebujanje teh narodov, vse to je spremljalo prihod nove dobe, v kateri se je tudi vloga slovanskih narodov bistveno spremenila.

Kolikor bolj je šlo narodno gibanje pri slovanskih narodih v globino, t. j. kolikor bolj se je vse družbeno življenje demokratiziralo, toliko bolj je vloga slovanskih narodov ustrezala ne le resničnim interesom teh narodov, marveč interesom vsega delovnega človeštva vobče. Prvo dobo obeležujejo meglena mesijanska sanjarjenja ob objektivno reakcionarni praksi Slovanstva kot celote, druga doba pa je doba političnega realizma, doba povezovanja slovanske ideje s prakso boja za demokracijo v vseh njegovih razvojnih stopnjah. Demokratična vsebina slovanske ideje je bistvena za to dobo, ki je tesno zvezana z imenom Masaryka kot nadaljevalca Havličkovih tradicij. Iz dobe namišljene supremacije „slovanskega bistva“ nad „bistvom pokvarjenega zapada“ prehajamo v dobo, ko se težišče boja za svobodo in napredek vsega človeštva dejansko pomika k slovanskim narodom, ko vloga voditelja v tem boju dejansko prehaja v roke najštevilnejšega med njimi.

² Ta odstavek manifesta je ponatisnjen v dr. Puntarja brošuri „Majniška deklaracija v svitu slovanskih političnih idej in zgodovinskih dejstev“, 1917.

Ko je bil stari očak nemške socialne demokracije, Karl Kautsky, še kolikor toliko zvest načelom delavskega gibanja, je leta 1902. napisal za rusko „Iskro“ članek pod naslovom „Slovani in revolucija“, v katerem novo dobo napoveduje s temile besedami: „V letu 1848. so bili Slovani hud mraz, ki je zamoril cvetove narodne pomladi. Morda jim je zdaj sojeno, da postanejo tista burja, ki bo razbila led reakcije in z nevzdržno silo prinesla s sabo narodom novo, srečno pomlad.“ (Konec I. dela).

Pesmi natakarice Pepce

I go Gru den

1.

Od kod prišla sem, ste izpraševali
me prvi, drugi, tretji še večer,
iz govorice rojstni kraj ugibali
in radi nje razvneli se v prepir.

V zadregi sem vas verno poslušala,
sloveči pesniki in učenjaki,
in gledala kot v daljo za oblaki,
ko sem kozarce tiho pomivala.

Večer bila sem za večerom z vami
in zdaj smo kakor ena si družina:
pri vas postajam, vam prinašam vina,
in večkrat kdo potreplje me po rami.

Pepita pravite mi in Pepina
in tudi Pepca kličete me včas,
kot so klicali me domá na vasi,
kjer v griče vzpne savinjska se dolina.

Od tam prišla sem iz zatišja sveta
in vam prinesla vonj domače zemlje:
zato me pógled vaš mehkó objemlje
kot tih spomin na vaša mlada leta.

O Vinska gora, kdaj bom spet oblekla
v preprosto nošo tvojih se deklet?
Tako mi včas, je, da tja bi stekla
in nikdar več si ne želela v svet.